Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TAYANCH HAYOTIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Sayfulloyeva Dilnoza Amrulloyevna
BuxDPI magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishning metodik asoslari, zamonaviy ta’lim jarayonida ularni rivojlantirish yo‘llari va samarali pedagogik usullar yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchilarda muloqot, tanqidiy fikrlash, hamkorlikda ishlash, muammolarni hal qilish kabi hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda o‘qituvchining roli va interfaol metodlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar ham beriladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, tayanch kompetensiyalar, hayotiy kompetensiya, metodika, interfaol usullar, kompetensiyaviy yondashuv, o‘quvchi rivoji, ta’lim sifati, pedagogik texnologiyalar, tanqidiy fikrlash.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarda tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi o‘zining chuqur dolzarbligini saqlab qolmoqda va bu jarayon faqatgina nazariy bilimlarni o‘zlashtirishni emas, balki ularni amaliy hayotda samarali qo‘llash ko‘nikmalarini ham shakllantirishni nazarda tutadi. Tayanch kompetensiyalar bu insonning har qanday vaziyatda samarali faoliyat yuritish uchun kerak bo‘lgan bilim, ko‘nikma, qadriyat va munosabatlar majmuidir va ular shaxsning to‘liq rivojlanishiga xizmat qiladi . O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy "bilim, ko‘nikma, malaka" modelidan kompetensiyaviy yondashuvga o‘tish jarayoni to‘liq yuzaga kela boshlagan bu o‘zgarish esa ta’lim mazmunining tubdan qayta ishlashini talab etadi . Tayanch kompetensiyalar shakllantirilganda o‘quvchi real hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal qilish, muloqot qilish va jamoada ishlash kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi, bu esa ularning kelajakda kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishiga zamin yaratadi.

Tayanch hayotiy kompetensiyalarning tuzilishi va turlari haqida gapirganda, bu kompetensiyalar bir-biri bilan uzviy bog‘langan va ularning har biri shaxsning rivojlanishida o‘ziga xos o‘ringa ega. Kommunikativ kompetensiya boshqa shaxslar bilan samarali muloqot qilish, o‘z fikrini aniq ifodalash, tinglash hamda tushunish qobiliyatidir va bu kompetensiya o‘quvchilarning nutq madaniyatini, fikrni aniq ifodalash qabiliyatini rivojlantiradi . Kommunikativ kompetensiya maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy kompetensiyalaridan biri sanaladi va ularning kelajakdagi ijtimoiy moslashuviga bevosita ta’sir o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Axborot bilan ishlash kompetensiyasi – bu turli manbalardan axborot izlash, tahlil qilish, saralash va foydalanish ko‘nikmasi hisoblanadi va zamonaviy yondashuvlar o‘qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘zaro integratsiyalash orqali o‘quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Ijtimoiy-faol fuqarolik kompetensiyasi – bu jamiyatda faol ishtirok etish, ijtimoiy javobgarlikni his qilish, boshqa insonlarning huquqlarini hurmat qilish hamda jamoada ishlash ko‘nikmasidir va ijtimoiy kompetensiya ham maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy kompetensiyalari sanaladi. Shaxsiy rivojlanish kompetensiyasi – bu o‘zini-o‘zi rivojlantirish, o‘z ustida ishlash, mustaqil qaror qabul qilish va hayotiy maqsadlarga erishish ko‘nikmasi hisoblanadi va boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolalar nafaqat bilim, balki hayot uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma, kompetensiyalarni ham o‘zlashtiradilar. Tanqidiy va kreativ fikrlash kompetensiyasi – bu muammolarni tahlil qilish, norasmiy yechimlar topish, ijodiy yondashish va innovatsion g‘oyalar ishlab chiqish qobiliyati hisoblanadi va kreativlik XXI asr ko‘nikmalarining muhim tarkibiy qismidir.

Bundan tashqari, bilish kompetensiyasi – bu o‘rganish, yangi bilimlarni mustaqil egallash qobiliyati bo‘lib, bu kompetensiya o‘quvchilarning mustaqil ravishda yangi bilimlarni o‘zlashtirish va o‘z bilimlarini doimiy ravishda yangilab turish imkonini yaratadi. O‘yin kompetensiyasi esa o‘yin faoliyati orqali rivojlanish va o‘rganish ko‘nikmasi bo‘lib, ayniqsa maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda o‘yin orqali o‘rganish eng samarali usullardan biri sanaladi.

Jismoniy rivojlanish hamda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish kompetensiyasi – bu o‘z salomatligini saqlash, to‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish hamda sog‘lom turmush tarzini o‘zlashtirish ko‘nikmasi sanaladi. Barcha bu kompetensiyalar bir-biri bilan uzviy bog‘langan va ularning har biri shaxsning to‘liq rivojlanishida o‘ziga xos o‘rin tutadi, shuning uchun ularni shakllantirish jarayonida tizimli yondashuv talab qilinadi.

Tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning metodik prinsiplari bu jarayonning asosiy yo‘nalishlarini belgilab beradi va ularga amal qilish orqali o‘qituvchi samarali natijalarga erisha oladi. Faollik prinsipi – o‘quvchi darsda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo‘lishi zarur va interfaol metodlar o‘quvchilarni darsda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo‘lishga undaydi. Amaliy yo‘naltirilganlik printsipida o‘quvchilar olgan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishlari zarur va ta’limning asosiy maqsadi – o‘quvchilarga faqat bilim berish emas, balki olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olishga o‘rgatishdan iboratdir. Individual yondashuv printsipi – har bir o‘quvchining yosh xususiyatlari, qobiliyatlari hamda ehtiyojlarini hisobga olish kerak va interfaol metodlarning tanlash mezonlaridan biri ularning talabalar o‘quv imkoniyatlariga to‘liq mos kelishi sanaladi. Hamkorlik prinsipida o‘quvchilar bir-biri bilan, o‘qituvchi bilan hamkorlikda ishlashlari lozim va interfaol metodlarda o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasida ikki tomonlama muloqot, hamkorlik va fikr almashinuvi orqali amalga oshiriladi. Izchillik prinsipi – kompetensiyalar bosqichma-bosqich, tizimli ravishda shakllantirilishi lozim va tayanch kompetensiyalar muntazam ravishda ta’limning ma’lum bir bosqichi va belgilangan o‘quv predmeti uchun aniqlashtiriladi. Integratsiya prinsipida esa turli fanlar va faoliyat sohalaridagi kompetensiyalar bir-biri bilan bog‘langan holda shakllantirilishi lozim va zamonaviy yondashuvlar o‘qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘zaro integratsiyalash orqali o‘quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishni anglatadi.

Tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda qo‘llaniladigan interfaol metodlar bu jarayonning asosiy vositalaridan biri hisoblanib, ular o‘quvchilarning faolligini oshirish va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkonini beradi. Interfaol metodlar ham o‘quvchilarni darsda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo‘lishga undovchi usullar bo‘lib, ular o‘quvchilarning diqqatini jamlash, qiziqishini oshirish hamda o‘zlashtirish darajasini yaxshilaydi. Interfaol metodlarning tanlash mezonlaridan biri ularning talabalar o‘quv imkoniyatlariga to‘liq mos kelishi sanaladi va bu mezon o‘qituvchiga eng samarali metodni tanlashda yordam beradi. Interfaol metodlarda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ikki tomonlama muloqot, hamkorlik, fikr almashinuvi orqali amalga oshiriladi va bu o‘quvchilarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ta’limning asosiy maqsadi – o‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olishga o‘rgatishdan iborat va interfaol metodlar aynan shu maqsadga erishishga yordam beradi [3]. Interfaol metodlar o‘quvchilarning muammolarni hal qilish, jamoada ishlash, liderlik qilish kabi ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi va bu ko‘nikmalar kelajakda ularning kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishiga zamin yaratadi.

Loyiha metodlari tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi va bu metod o‘quvchilarga real hayotiy muammolarni hal qilish imkonini beradi. Loyiha metodi – bu o‘quvchilarga real hayotiy muammolarni hal qilish imkonini beruvchi metod bo‘lib, u o‘quvchilarning mustaqil ishlash, tadqiqot o‘tkazish hamda natijalarni taqdim etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi .

Muammoli modulli ta’lim metodi esa o‘quvchilarga muammoli vaziyatlarda hal qilish imkonini beruvchi metod bo‘lib, u o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va yechim topish ko‘nikmalarini shakllantiradi . O‘quvchi shaxsini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim – bu

o‘quvchining shaxsiy sifatlari, qobiliyatlari hamda qiziqishlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan ta’lim bo‘lib, u o‘quvchining shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi va ular o‘quvchilarning faolligini oshirish, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. O‘quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish uchun ta’lim texnologiyalarini tanlashda o‘quv fani o‘qituvchisi taqvim mavzu rejada sinf uchun belgilangan tayanch kompetensiyalarni belgilaydi. Shundan so‘ng, o‘rganilishi zarur bo‘lgan mavzu va shakllantiriladigan kompetensiyalar asosida mos ta’lim texnologiyasi tanlanadi hamda bu texnologiya o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida qo‘llanilganda o‘quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantiradi va bu kompetensiyalar zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun juda zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Urazimbetova A.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tayanch kompetensiyalarini shakllantirish metodikasini takomillashtirish. Toshkent, 2025. — 110 bet.
2. Boshlang‘ich sinf o ‘quvchilarida tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Harakatlar strategiyasi.
4. Novateur Publication. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tayanch kompetensiyalarini shakllantirish metodikasini takomillashtirish.
5. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishda o‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligining o‘ziga xos xususiyatlari. Interscience.